

ورشد آموزش تاریخ

پوران فولادی تالاری
دبیر تاریخ، بابل

مقدمه

اطلاع‌رسانی در هر رشته‌ای به‌ویژه رشته‌های تخصصی علوم تجربی و انسانی از مسائل ضروری آگاهی دادن به دانش‌آموزان است. معلمی که به کلاس درس می‌رود باید از جدیدترین اطلاعات در مورد رشته خود مطلع باشد. او این آگاهی را باید از کجا به‌دست آورد؟ به‌طور قطع از کتابخانه‌ها، موزه‌ها، مراکز تحقیقاتی و پژوهشی درس مورد نظر به یگانی‌ها و مراکز اسناد و مدارک. در تهران یا شهرهای بزرگی مانند اصفهان، شیراز، مشهد و تبریز شاید این امکانات در دسترس معلمان باشد. اما معلم شهرهای کوچک چه؟ آیا او هم می‌تواند چنین اطلاعاتی را به راحتی به‌دست آورد؟ معلوم است که نه! بنابراین نیاز به وجود مجله‌های «تخصصی» دارد که این‌ها هم متأسفانه تعدادشان کم است.

کلیدواژه‌ها: آموزش تاریخ، رشد آموزش تاریخ، دبیران تاریخ

تمدن است، لذا معلم تاریخ باید بر این اساس با اعتماد به نفس و باور به اینکه کار مهمی انجام می‌دهد و با روحیه‌ای قوی سخن بگوید. کسی که درسی را می‌دهد که خود بدان باور ندارد خود را زجر می‌دهد و در عین حال دانش‌آموزان را از درس رویگردان می‌کند و به رشته علمی خود نیز ضربه می‌زند. برای ما ایرانیان، درس تاریخ، سرگذشت پیشینیان پرافتخار ماست. بیان شرح حال بزرگان علمی و دینی و ملی و ادبی و هنری ماست. درس تاریخ چونان آینه‌ای است که گذشته تا آینده خود را در آن می‌بینیم. لذا باید آن را ارج بنهیم. این ارج‌گذاری همان جدی گرفتن آموزش آن است.

اهمیت و جایگاه علم تاریخ در مجموعه علوم ایجاب می‌کند که این درس و آموزش آن در سطوح متفاوت و با شیوه‌های مختلف در سطح جامعه فراگیر شود. در سال‌های اخیر تلاش‌ها و تحقیق‌های بسیاری در زمینه ارائه الگوهای برتر تدریس توسط کارشناسان و متخصصان رشته تعلیم و تربیت انجام شده که بسیار بجاست دبیران محترم از طریق این مجله با آن‌ها آشنا شوند و با در نظر گرفتن ظرافت‌های خاصی که در امر تدریس تاریخ وجود دارد از شیوه‌های مؤثرتری بهره‌گیرند.

نشریه‌های رشد این امتیاز را دارند که تا حدی، این نیاز معلمان را از طریق کارشناسان و استادان داخل و خارج تأمین می‌کنند. برای مجلات رشد تخصصی اهدافی کلی در نظر گرفته شده که اهم آن‌ها، عبارت است از: دانش‌افزایی دبیران، ارائه یافته‌های جدید علمی و آموزشی به آنان، انتقال تجارب آموزشی، بهبود فنون و روش‌های تدریس و ارزشیابی، فراهم ساختن زمینه‌های ارتباط و همفکری میان دبیران، برقراری رابطه تفهیم و تفاهم میان برنامه‌ریزان و مؤلفان با دبیران، مطلع ساختن آنان از برنامه‌های علمی و آموزشی و مواردی از این قبیل.

نظام‌های آموزشی، از نظر کارکردهای متعدد و متنوع خود و به دلیل داشتن طیف وسیع مخاطبان در سراسر کشور پیوسته نیازمند اصلاح و بازنگری اند. هر چند در یک نظام آموزشی، رشته‌های تحصیلی از شأن و منزلت مساوی برخوردارند. با این حال نگارنده این سطور معتقد است، رشته‌های علوم انسانی بنا به ماهیت وجودی خود و نقش مؤثر آن‌ها در تربیت و تزکیه نیروی انسانی، جایگاه رفیع‌تری دارند. بنابراین همواره نیازمند بازنگری، اصلاح مستمر، آگاهانه و منظم می‌باشند.

بر این اساس در این نوشتار با توجه به ضرورت اصلاح و بازنگری آموزش علوم انسانی، به یکی از رشته‌های پایه در این علوم، یعنی رشته تاریخ، در سطح نظام آموزشی متوسطه پرداخته شده است.

تاریخ

تاریخ، دانشی گسترده و پیچیده است. امکان وقوع خطا در آن بسیار و نیازمند مطالعه پیوسته و تخصص است. در زمینه آموزش تاریخ، فنون و روش‌های تدریس و مقررات و مواد آموزشی مدام تغییر می‌کند. علاوه بر آن، روش‌ها، ابزار و مواد درسی نیازمند نقد، بررسی، ارزیابی و بازنگری مداوم هستند تا آموزشی پویا، نو و فعال شکل بگیرد. تحولات فرهنگی و اجتماعی نیز مدام در جریان است و معلمان، متناسب با پیشرفت علمی و آموزشی، با عرصه‌های پیشرفت نوینی سر و کار می‌یابند. برای انعکاس این تحولات و بهره‌مندی هر چه بهتر پیشرفت‌های علمی و فنی، وجود نشریات علمی و اطلاع‌رسانی ضروری است. خوشبختانه دبیران تاریخ ما هم به دلیل علاقه شخصی و هم به دلیل سر و کار داشتن با آموزش تاریخ به دانش‌آموزان همگی اهل فضل و کمال هستند.

تجارب گران‌بهای علمی و آموزشی آنان و مطالعات مستمر و مداومی که برای امور آموزشی خویش انجام می‌دهند نیز همواره مطرح است. انتشار رشد آموزش تاریخ در حقیقت برای ایجاد زمینه ارتباط آنان و همچنین تفهیم و تفاهمی است که همواره بدان نیازمند بوده‌ایم.

از آنجا که علم و درس تاریخ در بردارنده اخبار انسان‌های بزرگ، وقایع مهم و سرنوشت‌ساز، تمدن‌های بزرگ، ملت‌های صاحب

بیان تجربه

شیوه تدریس یکی از عوامل مهم در افزایش انگیزه اصلی شغلی معلم و نیز توانایی‌های خودآموزی دانش‌آموزان دارد. این نکته‌ای است که نگارنده با مطالعه مجله رشد تاریخ به آن رسیده است. نگارنده، از پاییز سال ۱۳۷۸ که اولین شماره مجله رشد آموزش تاریخ منتشر شد، تا امروز توفیق استفاده از مجله رشد را داشته‌ام و همواره در انتظار انتشار شماره‌های جدید آن هستم.

چگونه می‌توان از بازی‌های ایفای نقش به‌عنوان روشی در خلق درس تاریخی استفاده کرد؟ از نظر بسیاری از دانش‌آموزان، یادگیری درس تاریخ نسبتاً دشوار است و این به دلیل آن است که آن‌ها غالباً در خواندن و فهم متون این درس مشکل دارند. بنابراین آموزگار مجبور است، علاوه بر ایجاد محیطی آموزشی، در یادگیری نیز به شیوه‌های مختلف و مؤثر آن‌ها را کمک و راهنمایی کند. بازی ایفای نقش یکی از این شیوه‌ها و رویکردی مؤثر به تاریخ است. اغلب بازی‌های ایفای نقش دارای زمینه‌های تاریخی‌اند. قوانین بازی‌های ایفای نقش در مدرسه باید ساده باشند، زیرا آموزگار نمی‌تواند تمام وقت کلاس را صرف تبیین آن‌ها کند. بیشتر درس‌های تاریخ با روش ایفای نقش قابل

تدریس‌اند. به‌عنوان مثال، دانش‌آموز در نقش یک شخصیت علمی مانند ابن‌سینا، فارابی، یا یک سردار نظامی مثل سورنا، آریوبرزن، ابومسلم و یا سیاستمدار مثل یحیی برمکی، خواجه نظام‌الملک، امیرکبیر و یا مثل تاجر یا کشاورز و یا انقلابی در هر عصری لب به سخن می‌گشاید و اقدامات، نظریات و موقعیت آن را طی یک عمل و در صحنه‌ای از تاریخ نشان می‌دهد. نگارنده از روش ایفای نقش به لحاظ سمعی و بصری کردن آموزش بهره‌ای زیاد برده است.

به عقیده من، بازی ایفای نقش می‌تواند به دانش‌آموزان در فهم این مسئله کمک کند که تاریخ، تنها بیانگر تولد و مرگ گذشتگان نیست. همچنین تا زمانی که بازیگران از موضوع درک و دانش کافی داشته باشند، این روش به‌عنوان تقلیدی از زندگی واقعی قابل مشاهده است. بازی‌های ایفای نقش می‌توانند به مهارت‌های فکری دانش‌آموزان کمک کنند. دانش‌آموزان می‌توانند، با تفکر درباره انگیزه‌های شخصیت‌های تاریخی، چیزهایی را به‌صورت عملی و از طریق تجربه بیاموزند، بازی‌های ایفای نقش رویکردی ساختارگرایانه در تدریس تاریخ ارائه می‌دهند. نکته اصلی روش بازی ایفای نقش این است که باعث می‌شود دانش‌آموزان زندگی یک شخصیت تاریخی را بازسازی کنند. این بازی دانش‌آموزان را به تفکر در مورد انگیزه، ابعاد و هدف‌های شخصیت‌های تاریخی وادار می‌کند. این روش، برای جالب‌تر ساختن یادگیری درس تاریخ در دبیرستان مفید است و جنبه‌هایی متفاوت با برنامه‌های روزمره مدرسه، از قبیل کار گروهی و تفکر فعال در خود دارد. گذشته از این‌ها سرگرم‌کننده نیز هست. باید اشاره کرد که به‌کارگیری این روش‌ها مستلزم هماهنگی محتوای کتاب‌های درسی با روش‌های فوق، تجدیدنظر اساسی در روش‌های امتحانی و ارتقای سطح آموزشی معلمان و مسئولان مدارس و... است و بدون ایجاد چنین هماهنگی و وصول نتیجه مشکل و چه بسا غیرممکن خواهد بود.

تاریخ و تربیت در منظر قرآن

در سال تحصیلی ۸۹-۸۸، با بهره‌گیری از مجله رشد تاریخ و با استفاده از مباحث تاریخی و نقش دین و انبیای الهی در هنرستان کار و دانش هاجر شهرستان نوشهر تدریس می‌کردم و همچنین در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ در دبیرستان اسوه شهرستان بابل در این مورد در شهر تاریخ شماره ۲۶، به‌طور صریح و روشن بیان شده و راهگشای نگارنده بوده است. اینجانب طی سال‌های تدریس خود در مدارس، برای ایجاد علاقه و رغبت نسبت به درس تاریخ در دانش‌آموزان و ایجاد انگیزه در آنان مبنی بر اینکه تمامی کتب آسمانی به‌خصوص قرآن مجید، خود کتاب تاریخ می‌باشند، زمینه مطالعه عمیق درس تاریخ را در دانش‌آموزان فراهم نموده‌ام. قرآن رویکردی جدی و گسترده به تاریخ دارد.

نکته‌ای که نشان می‌دهد، تاریخ در منظر قرآن جایگاه ویژه‌ای دارد مسئله تکرار روایت‌های تاریخی در آن است. برای مثال، حوادث مربوط به حضرت نوح (ع) یا حضرت موسی (ع) قرآن می‌خواهد حوادث تاریخی مدام جلوی چشمان انسان باشد تا یک لحظه هم از آن‌ها غفلت نکند و هر کس خود و جامعه خود را در آیینۀ تاریخ ببیند و از آن عبرت بگیرد. دلیل اینکه قرآن این همه به تاریخ اهمیت داده و برای آن، شأن و منزلت ویژه قائل شده است عبرت‌آموزی است که انسان‌ها باید همواره به آن توجه داشته باشند.

قرآن تاریخ را منبع عبرت‌آموزی می‌داند و از انسان‌ها می‌خواهد که در مورد ایام گذشته تفکر و تأمل کنند و از حوادث و رویدادهای سابق عبرت بگیرند. هدف از عبرت‌آموزی رسیدن به درجه‌ای متعالی‌تر است.

من برای ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان برای فراگیری درس تاریخ ایران و جهان ۱۰۲ نسبت به فراگیری تمدن‌های دیگر و حوادث و رویدادهای مربوط به آن با استفاده از آیات قرآن و رسالت جهانی انبیای الهی بهره می‌برم. از آنجا که انبیای الهی رسالتی جهانی داشته‌اند و همه انسان‌ها را صرف‌نظر از رنگ نژاد و زبان، به اطاعت از خدای یکتا دعوت کرده‌اند، تعلیمات‌شان موجب شده است تفاوت‌ها و تمایزها، و در نتیجه جدال‌ها و تخصص‌ها، جای خود را به وحدت و هم‌دلی میان انسان‌ها بدهد.

درس تاریخ، با عنایت به سیره انبیا(ع) کارکرد تربیتی بسیار مهمی می‌یابد. از همین‌رو مورخان بر نقش تربیتی تاریخ تأکید بسیار کرده‌اند؛ به‌خصوص پیامبر عظیم‌الشأن اسلام که وجودش سراسر رحمت، محبت و عطوفت است، زینت‌بخش تاریخ بشریت است. اگر تاریخ آگاهانه و به‌عنوان منبع شناخت و عبرت‌آموزی به کار گرفته شود می‌تواند مایه سعادت انسان گردد.

رابطه هنر و تاریخ

من از مقاله «هنر و تاریخ» دانستنی‌هایی درباره درس هفتم کتاب تاریخ‌شناسی، در جهت ارائه بهتر این درس استفاده نمودم. این مقاله از محسن رستمی گورانی است که مؤلف درس هفتم نیز هست. طبیعتاً این مقاله می‌تواند خیلی کاربردی و مفید باشد. مقاله مزبور در مجله شماره ۴۳ رشد تابستان ۹۰ چاپ شده است.

یک اثر هنری پدیده‌ای زنده و موجود در برابر بینایی و شنوایی انسان‌هاست که گوشه‌هایی از اوضاع و احوال زمان آفرینش خود را منعکس می‌کند. هر اثر هنری را می‌توان گونه‌ای رخداد تاریخی دانست که تا زمان حال باقی مانده است و به محقق این امکان را می‌دهد از دریچه آن با دوران‌های گذشته ارتباط برقرار کند و اختصاصی‌ترین ویژگی‌های یک جامعه را در زمانی مشخص آشکار سازد. با استفاده از آثار نقاشی بازمانده، از هر

عصری می‌توان به روشن نمودن گوشه‌هایی از تاریخ آن عصر کمک کرد. به همین منظور و برای تفهیم بهتر این درس، در بهمن سال ۹۲ به اتفاق بچه‌های سال چهارم (پیش‌دانشگاهی) اسوه از موزه (گنجینه) شهرستان بابل دیدن کردیم. در آنجا بچه‌ها به دیدن آثار سفالی، نقاشی، مجسمه‌سازی پرداختند و اطلاعات لازم را در این مورد فرا گرفتند.

علاوه بر استفاده از روش‌های بالا از ده‌ها مقاله منتشره مجله رشد در جهت ارتقای معلومات خود و بالا بردن سطح کیفی آموزش در کلاس درس بهره برده‌ام که اسامی تعدادی از آن‌ها را ذکر می‌کنم:

۱. **کهن شهر شوش**، شماره ۴۱- زمستان ۸۹، درس تاریخ ایران و جهان ۱، درس ماده‌ها و هخامنشیان.
۲. **پیشینه پزشکی در ایران باستان**، شماره ۴۲- بهار ۹۰، درس ساسانیان ایران و جهان ۱.
۳. **فعالیت‌های عمرانی تیموریان در دوره سلطنت شاهرخ میرزا**، شماره ۴۳- تابستان ۱۳۹۰، تاریخ ایران و جهان ۱۰۲.
۴. **اقدامات میلسپو در ایران**، شماره ۳۲- زمستان ۱۳۸۷، تاریخ معاصر، درس یازدهم.

نتیجه‌گیری

درس تاریخ در نظام آموزشی ما از کاستی‌ها و نارسایی‌های بسیار در رنج است و به هیچ‌وجه متناسب با شأن و منزلت این ملت بزرگ، و تاریخ طولانی و غنی آن نیست. در توضیح علل این نارسایی و نابدنگی می‌توان بدین نکته معادله مانند اشاره داشت که به رغم بیش از صد سال تدریس درس تاریخ به‌طور رسمی در برنامه مدرسه‌ها، تاکنون فاقد اصول، روش‌های تخصصی و رویکردهای منطقی در آموزش آن بوده‌ایم. البته در این مدت طولانی که با صرف هزینه‌ها و نیروی انسانی بسیار همراه بوده است خوشبختانه از دو سرمایه عظیم برخوردار بوده‌ایم: اول سعی و تلاش توأم با عشق و ایثار دبیران تاریخ که حقیقت‌جویی و میهن‌دوستی آنان کلاس درس را به کانونی گرم و تأثیرگذار مبدل ساخته است، و دوم دانش‌آموزان، یعنی فرزندان این ملت که به دلیل تربیت یافتن بر مبنای فرهنگ گران‌سنگ ایرانی اسلامی، همواره پذیرای حقیقت و جویای اخبار نیک نیاکان و سیره بزرگان و سرگذشت مام میهن بوده‌اند. امروزه یکی از راه‌های بهبود کیفی فرایند یاددهی-یادگیری توجه به روش‌های تدریس و طرح‌های تجربه‌شده در این زمینه است، چنان‌که توصیه می‌شود دبیران از یادگیری مؤثر آموزشی (فعال و مشارکتی) استفاده نمایند و به این امر اعتقاد داشته باشند که «هر فردی خود قادر به آموزش و یادگیری است به شرطی که راهنمایی شود و وسایل و امکانات لازم در اختیار او قرار گیرد.» در واقع دگرگون‌سازی فرایند یاددهی-یادگیری از روش‌های

تدریس سنتی (که ماهیت انفعالی دارد) به شیوه‌ای که در آن معلم نقش رهبری و نظارت فعال دارد، گامی اصولی و در عین حال دشوار است، به‌ویژه برای معلمانی که عمدتاً برای انجام وظیفه در یک چارچوب خشک و محیط یادگیری سلسله‌مراتبی آموزش دیده‌اند. کارشناسان معتقدند استفاده از شیوه‌های مشارکتی و پویا نه تنها کار معلم را سخت‌تر نمی‌کند بلکه به دلیل آنکه معلم در این روش نقش راهنما دارد در کلاس درس احساس راحتی بیشتری خواهد کرد.

در مجموع اکنون برنامه و محتوای درس تاریخ در مدرسه‌ها امیدوارکننده به نظر می‌آید. زیرا طی یک دهه اخیر، محتوا از رویکردی مناسب‌تر برخوردار شده و فنون و ابزارهای آموزش تاریخ در ایران بهبود نسبی یافته است. این سیر رو به ترقی هم اکنون نیز جریان دارد و از نقاط قوت آن، انتقادپذیری و تصحیح مداومی است که به‌صورتی نظام‌مند در آن وجود دارد.

بر همین اساس و با وجود بهبود چشمگیر درس تاریخ باز هم همان سخن اول این نوشته را تکرار می‌کنیم. «عظمت این ملت و تاریخ آن، برنامه و آموزش بهتر و شایسته‌تری را می‌طلبد.»

پیشنهادها

تردید نیست که هرگونه تلاش در جهت بالا بردن دانش و بینش معلمان تاریخ، می‌تواند آموزش و پرورش کشور را در نیل به اهداف تعلیم و تربیت در حوزه دانش تاریخ یاری دهد. از همین رو باید به همه کسانی که در راه تولید و انتشار رشد آموزش تاریخ گام

برمی‌دارند خسته نباشید گفت و دست آن‌ها را در راهی که در پیش گرفته‌اند، فشرده. به نظر اینجانب، رشد آموزش تاریخ باید پاسخگوی نیازها و ضرورت‌های زیر نیز باشد:

۱. آشنا کردن معلمان تاریخ با آخرین اخبار و اطلاعات، در حوزه دانش تاریخ و باستان‌شناسی؛
۲. ارتقای سطح آگاهی و معلومات تاریخی معلمان؛
۳. آشنا کردن معلمان تاریخ ایران با شیوه‌های گوناگون تدریس و تعلیم و آموزش تاریخ در دیگر نقاط جهان، از جمله کشورهای پیشرفته؛
۴. طرح و نقد و ارزیابی شیوه‌های جدید و سنتی تدریس و آموزش تاریخ؛
۵. چاپ آثار و مقالات معلمان محقق و با ذوق و معرفی تاریخ؛
۶. ارائه شیوه‌ها و الگوهای درست و مدرن آموزش تاریخ؛
۷. شناخت بهتر و انتقادی از منابع و متون تاریخی؛
۸. آشنایی بیشتر معلمان با تاریخ ایران و جهان؛
۹. ارتباط بین مؤلفان کتاب‌های درسی تاریخ و معلمان کشور برای نقد و بررسی کتاب‌های تاریخ؛
۱۰. نقد و بررسی شیوه‌های موجود ارزشیابی و ارائه و معرفی روش‌های درست و جدید؛
۱۱. معرفی و نقد مکتب‌های فکری در حوزه دانش تاریخ و تاریخ‌نگاری؛
۱۲. معرفی آثار و نقاط تاریخی ایران و جهان؛
۱۳. ارتباط و پیوند اصولی و علمی بین معلمان و دانش‌آموزان.

